

A háromnyelvű város

A nyelv mint az általános emberi élet megnyilvánulása, nekem úgy tűnik, eddig mostoha gyermeke volt a vajdasági folyóiratnak. Mert bár hivatott tollak irtak eddig a Vajdaságról: fejtegették emberföldrajzilag, megvilágították társadalmi problémáit, foglalkoztak kulturális fejlődésével és életével, de hogy ez a kultúra milyen nyelven vagy milyen nyelveken, a nyelveknek milyen találkozásából származik, arról nagyon keveset olvashattunk. Nevezetesen arról nem hallottunk, hogy az a „homo vajdaságiensis” milyen nyelven érintkezik embertársaival és fejezi ki gondolatait. Ezt a hiányt szeretném némileg jelen soraimmal pótolni. Célszerűtlen volna azonnal az egész Vajdaság nyelvi problémáival foglalkozni. Azért csak Becskerek nyelvi problémáit mutatom be.

Becskerek lakossága a történelem évszázadai folyamán a legkülönbözőbb népek töredékeiből alakult ki olyanképpen, hogy a számszerűleg legnagyobb és hatóerő tekintetében legerősebb népek faji sajátosságait kulturális életük megnyilatkozásaiban megőrizték. Három ilyen nép van Becskereken: magyar, német és szerb. Hogy ezek mellett még milyen más néptöredék lakott és olvadt be a legerősebbekbe, csak a legutolsó évszázadok folyamán is, az nem állapítható meg pontosan. Tudunk spanyolokról, románokról, bolgárokról, horvátokról, franciákról, törökökről, de hogy a vidék és környék talán évezredek folyamán milyen népfajok utódait őrizte meg és öntötte be a későbbi város lakosságába, azt csak föltevésekkel tudjuk találgatni. Mellőzzük azonban e kérdés fejtegetését, hiszen csak azt akarjuk megmutatni, hogy a mai Becskerek lakossága milyen sok nép és faj keveréke.

Nem érzem magam hivatottnak arra, hogy ennek a keveréknek típusairól és egyedeiről beszéljek, inkább azt tartom feladatommak, hogy a nyelvével foglalkozzak. Vajjon a nyelve mutatja-e valami módon ezt a sokféleséget? Vajjon felismerhetők-e még a három legerősebb faj nyelvében a régi töredéknépek nyelvi maradványai? Vagy, milyen viszonyban volt és van egymáshoz legalább a három fő nyelv?

Az első két kérdésre nehéz határozott választ adni. Az elhalt, beolvadt népek nyelvi maradványai csak itt-ott ismerhetők fel és a legtöbb esetben annyira elhomályosultak, hogy egész bizonyosat alig-alig állíthatunk. Talán egy-egy család vagy helynév esetleg folyó-név őrzője még a rég letűnt népek nyelvének.

Más a helyzet a harmadiknak felvetett kérdésnél. Ezt a kérdést két szempontból vizsgálhatjuk. Egyfelől a jelenben élő és beszélő szempontjából: ez a synchronikus nyelvszemlélet. Másfelől a nyelvi tényeknek egymásutániségából következő diachronikus nyelvszemlélet szempontjából. Noha rendszerileg tekintve előbb a diachronikus szempontot kellene tárgyalni, a könnyebb érthetőség kedvéért, engedtessek meg, hogy a synchronikus nyelvszemlélet szempontjával kezdjem.*

A nyelv mint synchronikus jelrendszer a kollektív tudatban él. Becskereken három nyelv él egymás mellett, tehát Becskerek kollektív tudatában három synchronikus jelrendszer él, amelyeket egymástól teljesen elválasztani nem lehet. A három nyelv jelenségei hatnak egymásra, keverednek, kiegészülnek. A becskerei synchronikus jelrendszereket lélektani és logikai kapcsolatok fűzik egybe és a nyelvi tények ott élnek többé-kevésbé minden becskerei beszélő tudatában. Ennek folyományaként a szerb beszédben német és magyar, a német beszédben szerb és magyar, majd a magyar beszédben német és szerb elemek jelentkeznek. Különösen sok a szerb elem úgy a német mint a magyar beszédben. Mondatszerkezetek és szórendi átvételek még aránylag kis számban észlelhetők. Annál nagyobb számban hatoltak be a két kisebbségi nyelvbe a szerb hivatalok nyelvének szavai. De ez nem kizárólagos becskerei jelenség. Ma megszokott, hogy az emberek kérvény helyett *molbát*, a molbára okmánybélyeg helyett *taksena márkát* ragasztanak, amelyet aztán a *policijára* vagy a *gradska kučára* visznek. A postán sem vásárolnak levelezőlapokat, pénzes-utalványt stb. hanem *dopisnicát*, *novčana uputnicát* stb. Nagyon sok ilyen példát tudnék felhozni, da talán ennyi is elég annak az igazolására, amit az előbb állítottam. Ennek az oka abban keresendő, hogy a hivatalokban ügyes-bajos dolgát intéző kisebbségi, eltanulja a hivatalnok által használt kifejezéseket. Ezzel szemben lényegesen kevesebb szót vettek át a kisebbségi nyelvek a szerb társalgási nyelvből. De ilyen nemű átvétel is sok van. Ezeknek azonban inkább lélektani okai vannak. A szerbül, németül, magyarul egyformán jól beszélők önkéntelenül használják az idegen szót, mert az anyanyelvi hangsor mellett a beszélő tudatában ugyan ahhoz a fogalomhoz ugyan olyan szorosan hozzá társult a másik két nyelv megfelelő hangsora. Például a *társaság*, *društvo* és *Gesellschaft* ugyan azt a fogalmat fejezik ki. Megfigyeltem egyszer mikor két magyar beszélgetett. A azt mondta: *nálam volt az egész társaság, amikor hallottuk a kiabálást vatra, Feuer, tűz! Rohantunk mind ki s az egész Gesellschaft neki fogott az oltásnak. B erre megszólal: na és meddig oltott a društvo?* Ime hogyan használták a másik nyelv hangsorait, talán gondatlanságból, mert egyformán megértették

* A synchronikus és diachronikus nyelvszemlélet viszonyának és sajátos módszerének megállapítása aránylag új. Ferdinand de Saussure: „Cours de linguistique générale” című hátrahagyott nyelvlélektani munkájának ez a főérdeme.

mindegyik hangsor által a szóban forgó dolgok lényegét. Hogy hasonló képen a szerb és német beszédben is előfordulnak ilyen átvételek, az természetes. Más a helyzet a mondat szerkezetek és a szórendi átvételeknél. Ilyen átvételek túlnyomóan úgy keletkeznek, hogy a másik nyelvet megtanuló ember, jöllehet az ujonnan elsajátított synchronikus rendszer legtöbb jelét ismeri azokat, mégis saját anyanyelvének nyelvtani szabályai szerint alkalmazza. A magyar és a német megtanul egészen jól szerbül beszélni, de gondolkodni még mindig magyarul, illetőleg németül gondolkodik. Innen van a becskerekai szerb nyelvjárásban (nem gondolunk itt a szerb irodalmi nyelvre) annyi magyaros és németes szórend és mondat szerkezet. A magyar és német nyelvben ennek megfelelően elvárhatnók a szerbes mondat szerkezeteket. De csak keveset találhatunk, mert az utolsó tizenöt év alatt hasonlíthatatlanul kevesebb szerb ember tanul magyarul és németül mint magyar és német ember szerbül. Következik ebből, hogy nagyon kevés a magyarul és németül beszélő, de szerbül gondolkodó ember, tehát nincs kiktől átvenni a szerbes szerkezeteket. Ami kevés, mégis át jut a kisebbségi nyelvekbe, azt nagyobbára a magyarok és németek maguk ültetik át.

A tizenöt év nyelvi változásaira tett utalással elhagytam a jelenben élő és beszélő szempontját, a synchronikus nyelv szemléletet; a nyelvi tényeket az egymásutániség szempontjából kezdtem tárgyalni: ez már a diachronikus nyelv szemlélet. A nyelvi tények most nem lehetnek meg egyidejűleg a beszélők tudatában, hanem felváltják egymást az évek során az egymásra következő nemzedékek tudatában anélkül, hogy rendszert alkotnának. Nem tekinthetem feladatommak, hogy a nemzedékek hosszú sorában váltakozó diachronikus nyelvi tényeket vizsgálhassam. E rövid kis tanulmányban csak két egymást követő nemzedék nyelvi különbözőségére fordítok figyelmet. Nevezetesen a háború előtti és utáni két nemzedékére.

A becskerekai három nyelv közül háború előtt, úgyszólván minden téren a magyar vezetett. A német nyelv élte a maga külön életét a város német negyedében, míg az irodalmi német az őt megillető művelésre és pártolásra talált a város művelt köreiben és iskoláiban. A szerb nyelv egészen különleges, mondhatnám visszavonult életet élt. A szerb városrészben egyeduralgó volt, de azon túl nem igen terjedt. Üzletekben is beszéltek, ügyvédek és mások, a néppel foglalkozók is megtanulták, de valami általánosabb elterjedettségig nem igen jutott.

A világháború vérzivatarra megváltoztatta az életet és vele változott az élet függvénye a nyelv is. A magyar beszéd elvesztette vezető szerepét Becskereken. A hivatalokból és iskolákból kiszorult és így elvesztette legerősebb támaszát. De értelmiségünk, művelt középosztályunk számszerint is megkisebbedett, elvesztette vezető szerepét, mindinkább háttérbe szorult. Rajtuk nyugodott pedig a magyar beszéd tisztaságának megőrzése. Hozzájárult még

ehhez, hogy az újabb nemzedék, az utánpótlás a mostoha iskola-viszonyok miatt messze elmaradt ilyen tekintetben az elődöktől. Hanyatlott műveltségünk, elmaradtak tudományos próbálkozásaink. Már pedig ezek nélkül irányát vesztette a nyelvérzék: nem tudta a helyeset a helytelentől megkülönböztetni.

A szerb nyelv a magyarral ellentétben bámulatos fejlődésről tett tanúságot. Szókincse gyarapodott, fogalomköre tágult, kifejező ereje tisztult és az élet minden megnyilvánulásában vezető helyre küzdötte fel magát.

A német nyelv helyzete változott talán legkevésbé. Lassú, de természetes fejlődése, az irodalmi nyelv mind jobban való terjedése biztosítja továbbra is megbecsült helyét városunk életében.

Ezzel körülbelül fel is vázoltam Becskerek nyelvi képét. Még arról kell említést tennem, hogy míg a szerbek és a németek zártabb egységben szállták meg városunk egy-egy részét, addig a magyarok csupán a külkerületek munkás tömegeivel mutatnak hasonló tömörülést. A belső város háromnyelvű. Ide özőnlenek be a szerbek, németek, magyarok, innen lüktet kifelé az élet a bogárhátú kicsi házak felé.

Becskerek harmincezernyi népe: dolgozik, jár, kel, búsul, vígad, sír, nevet. Hajsza ez a boldogulás után s közben a gondolat, a vágy, az akarat, az öröm, a bánat, az élet háromféleképen szakad szavakba, hangokba: *Becskerek beszél!*

Bogárdi József

Gondolatok a képzőművészetről

Ifjú képzőművészet — ifjak képzőművészete

— Művészet — manapság? — legyintett ismerősöm a „materialista”. Ma amikor már minden józan ember belátta, hogy csak két célunk van: a lét és a fajfenntartás. A többi mind smonca. Az eszményi létfenntartásba skatulyázható a technikai és egészségügyi haladás, a tudományok közhasznú része és a szociális kérdések. A fajfenntartásba a Természet ugratott be bennünket ez is tehát inkább az ő célja. De kinek a célja a művészet? Ma, csak a beszámíthatatlan éhenkórászoké. Meg lehet enni egy festményt, vagy szimfóniát, vagy be lehet takarózni velük télen? Nem! A művészetből csak éhenhalni lehet. Tehát nem kell a művészet.

Ó, hányan gondolkodnak így! Milyen nehéz feladat is ezeknek megmagyarázni a művészet létjogosultságát. Hisz ennél is úgy vagyunk, mint az istenhívésnél. Hiába való a magyarázat, bebizonyítani se lehet — érezni kell.